

خودارزیابی درس ششم «لف و نشر، تضاد و متناقض نما»

۱- خودارزیابی ها در ابیات زیر لف و نشرها را بیابید و نوع آنها را مشخص کنید.

الف) اگر ز خلق ملامت و گرز کرده ندامت کشیدم، از تو کشیدم، شنیدم، از تو شنیدم مهرداد اوستا

لف ها: ملامت - ندامت نشرها: شنیدم - کشیدم نوع لف و نشر: مشوش

ب) فرورفت و بررفت روز نبرد به ماهی نم خون و بر ماه گرد فردوسی

لف ها: فرورفت - بر رفت نشرها: به ماهی نم خون - بر ماه گرد نوع لف و نشر: مرتب

پ) دل و کشورت جمع و معمور باد! زملکت پراکندگی دور باد! سعدی

لف ها: دل - کشور جمع: معمور نشرها: جمع - معمور نوع لف و نشر: مرتب

ت) با آنکه جیب و جام من از مال و می تهی است ما را فراغتی است که جمشید جم نداشت فرخی یزدی

لف ها: جیب - جام نشرها: مال - می نوع لف و نشر: مرتب

۲- در ابیات زیر آرایه تضاد را مشخص کنید.

الف) هر چه جز بار غمت بر دل مسکین من است برود از دل من، وز دل من آن نرود حافظ

برود و نرود

ب) کسی با او نه و او با همه کس نماند هیچ کس، او ماند و بس خواجوی کرمانی

نماند و ماند

پ) در نیابد حال پخته هیچ خام پس سخن کوتاه باید؛ والسلام مولوی

پخته و خام

ت) همه غیبی تو بدانی، همه عیبی تو ببوشی همه بیشی تو بکاهی، همه کمی تو فزایی سنایی

بیش و کم | بکاهی و فزایی

ث) شکر ایزد که به اقبال کله گوشه گل نخوت باد دی و شوکت خار آخر شد حافظ

نخوت و شوکت | گل و خار

۳- متناقض نما را در ابیات زیر بیابید.

الف) ز کوی یار می آید نسیم باد نوروزی از این باد ار مدد خواهی، چراغ دل برافروزی حافظ

از این باد ار مدد خواهی، چراغ دل برافروزی، یاری خواستن از باد برای روشن کردن چراغ، در حالی که باد خاموش کننده چراغ است، نه روشن کننده آن.

ب) فلک در خاک می غلتید از شرم سرافرازی اگر می دید معراج ز پا افتادن ما را **بیدل دهلوی**

شرم سرافرازی (سرافرازی با غرور و شرم با سرافکنندگی همراه است؛ ترکیب این دو با هم متناقض نماست.) / معراج از پا افتادن (معراج به معنی بالا رفتن است که از لحاظ مفهومی نقض کننده از پا افتادن است. ترکیب این دو مفهوم در کنار یکدیگر، متناقض نماست.)

پ) عجب مدار که در عین درد خاموشم که درد یار پری چهره عین درمان است **فروغی بسطامی**

عین درمان بودن درد، متناقض نماست، زیرا هر جا درد هست، درمان نیست و به عکس.

۴- در شعر فرخی یزدی در خود ارزیابی (۱) یک اختیار شاعری «زبانی» بیابید.

پایه های آوایی	با آن کِ	جی بُ جامِ	م نَز مَالُ	می تْ هیست
	ما را فَ	راغَ تی ست	کِ جم شی دِ	جم نَ داشت
وزن	مفعول	فاعلات	مفاعیل	فاعِلن
نشانه های هجایی	U _ _	U _ U _	U _ _ U	_ U _

۱. در هجای نهم مصراع اول، از اختیار زبانی حذف همزه استفاده شده است.

* پایه های آوایی بیت، به صورت «مستفعلن مفاعل مستفعلن فعل» نیز قابل تفکیک است.

کارگاه تحلیل فصل دوم

۱- نمونه های زیر، به صورتی که بین دو هلال تقطیع شده اند، با کدام اختیار شاعری مطابقت دارند؟

نوی نی = (U---): اختیار زبانی بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه (کسره اضافه) در هجای سوم

آرزوی خوب = (U-U-): اختیار زبانی بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه (کسره اضافه) در هجای چهارم

دل پاک = (U--U): اختیار زبانی بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه (کسره اضافه) در هجای دوم

بازی دهر = (U-U-U-): اختیار زبانی کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند «ی» در هجای دوم

۲- پس از تقطیع هجایی ابیات زیر، هجاهای معادل در دو مصراع یک بیت را مقایسه کنید و اگر اختلافی هست نوع اختیار شاعری را تعیین کنید.

الف) راستی آموز بسی جوفروش هست در این شهر که گندم نماست پروین اعتصامی

پایه های آوایی	را س ت (۱) یا (۲)	موز ب سی	جو فِ روش
	هس ت د رین (۲)	شه ر ک گن	دم ن ماست
وزن	مفتعلن	مفتعلن	فاعِلن
نشانه های هجایی	-UU-	-UU-	-U-

۱. اختیار زبانی کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند «ی» در هجای سوم مصراع اول

۲. اختیار زبانی حذف همزه در هجای چهارم مصراع اول و دوم

ب) نبینی باغبان چون گل بکارد چه مایه غم خورد تا گل برآرد فخرالدین اسعد گرگانی

پایه های آوایی	ن بی نی با	غ بان چُن گل	بِ کارد
	چ ما ی (۱) غم	خُ رد تا گل	بِ را (۲) رد
وزن	مفاعیلن	مفاعیلن	فعولن
نشانه های هجایی	---U	---U	--U

۱. اختیار زبانی بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه پایان کلمه در هجای سوم مصراع دوم

۲. اختیار زبانی حذف همزه در هجای دهم مصراع دوم

پ) غمش در نهانخانه دل نشیند به نازی که لیلی به محمل نشیند طیب اصفهانی

پایه های آوایی	غ مش در	ن هان خا	ن ی (۱) دل	ن شی ند
	ب نا زی	ک لی لی	ب مح مل	ن شی ند
وزن	فعولن	فعولن	فعولن	فعولن
نشانه های هجایی	--U	--U	-U-	--U

۱. اختیار زبانی بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه (کسره اضافه) در هجای هشتم مصراع اول

ت) گر از این منزل ویران به سوی خانه روم دگر آنجا که روم عاقل و فرزانه روم حافظ

پایه های آوایی	گَ رَ (۱) زین (۱) من	زِ لِ وی ران	بِ سَو (۲) ی (۳) خا	نِ رَ و م
وزن	فعلاتن	فعلاتن	فعلاتن	فعلن
نشانه های هجایی	- - U U	- - U U	- - U U	- U U

۱. اختیار زبانی حذف همزه در هجاهای دوم و سوم مصراع اول و هجای سوم مصراع دوم
۲. اختیار زبانی کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند «و» پایان کلمه در هجای دهم مصراع اول
۳. اختیار زبانی بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه (کسره اضافه) در هجای یازدهم مصراع اول

ث) من و تو غافلیم و ماه و خورشید بر این گردون گردان نیست غافل منوچهری

پایه های آوایی	م ن (۱) ت (۱) غا	فِ لِ م (۱) ما	هَ خَر شید
وزن	مفاعیلن	مفاعیلن	فعولن
نشانه های هجایی	- - - U	- - - U	- - U

۱. اختیار زبانی بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه (واو عطف) در هجاهای دوم، سوم و هفتم مصراع اول
۲. اختیار زبانی حذف همزه در هجای دوم مصراع دوم

۳- در ابیات زیر آرایه های لف و نشر، تضاد و متناقض نما را مشخص کنید.

الف) گردیدی قبض و بسط عشق را در یک بساط گریه مینا نگر، خندیدن ساغر ببین فروغی بسطامی

تضاد: بین واژگان قبض (گرفتگی) و بسط (گشادگی)، و گریه و خندیدن

ب) دو کس دشمن ملک و دین اند: پادشاه بی حلم و زاهد بی علم. گلستان سعدی

نوع لف و نشر: مرتب: دشمن ملک = لف ۱ پادشاه بی حلم = نشر ۱ | دشمن دین = لف ۲ زاهد بی علم = نشر ۲

پ) روز از برم چو رفتی، شب آمدی به خوابم این است اگر کسی را عمری بود دوباره کلیم کاشانی (همدانی)

تضاد: بین واژگان روز و شب | آمدی و رفتی

ت) مرا نصیب غم آمد به شادی همه عالم چرا که از همه عالم محبت تو گزیدم مهرداد اوستا

متناقض نما: مرا نصیب غم آمد به شادی همه عالم ترکیبی متناقض گونه است، زیرا شاعر می گوید بهره ام از شادی دنیا غم است.

تضاد: بین واژگان شادی و غم نیز وجود دارد.

ث) چیست این سقف بلند ساده بسیار نقش هیچ دانا زین معما در جهان آگاه نیست حافظ

متناقض نما: «ساده بسیار نقش» و «آگاه نبودن دانا» ترکیب هایی متناقض نما هستند.

ج) آب آتش فروز، عشق آمد آتش آب سوز عشق آمد سنایی

متناقض نما: ترکیب های آب آتش فروز و آتش آب سوز هستند. زیرا آب آتش را خاموش می کند و نمی تواند باعث افروختن آن شود.

۴- متن زیر را از کتاب «چرند و پرند» دهخدا از نظر ویژگی های زبانی دوره بیداری بررسی نمایید.

باری، چه دردسر بدهم؟ آن قدر گفت و گفت و گفت تا ما را به این کار واداشت. حالا که می بیند آن روی کار بالاست، دست و پایش را گم کرده، تمام آن حرف ها یادش رفته. تا یک فراش قرمز پوش می بیند، دلش می تپد. تا به یک ژاندارم چشمش می افتد، رنگش می پرد. هی می گوید: امان از همنشین بد».

در متن از ترکیبات و مثال های عامیانه استفاده شده و زبان آن ساده و دور از پیچیدگی های فنی و ادبی ست. از ترکیب های عامیانه به کار رفته در این متن می توان به «چه دردسر بدهم»، «آن روی کار بالاست» و «رنگش می پرد» اشاره کرد. «امان از همنشین بد» نیز یکی از تعبیرات رایج عامیانه در زبان فارسی است.

